

OPEC'İN ENERJİ FİYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: 2014-2016 YILLARI

Yard. Doç. Dr. Sinan ERTEMEL

Ekonomi Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi, Maçka, 34367,
İstanbul, Türkiye. e-mail: ertemels@itu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada OPEC'in enerji fiyatları üzerindeki etkisi literatürdeki kartel teorileri çerçevesinde değerlendirilecek ve 2015-2016 yıllarında hızla düşen enerji fiyatlarının olası sebepleri analiz edilecektir. Bu doğrultuda OPEC tarihinde gerçekleşen kritik episodlar ve bunların fiyatlardaki etkisi karşılaştırılarak halihazırdaki enerji piyasasının durumu ve gelecek öngörülere tarihsel perspektif verilerek ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: OPEC; kartel; enerji fiyatları

1. Giriş

Günümüzde 13 tane ülkenin üyesi olduğu OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü), dünya petrol üretiminin %40'ını ve bilinen dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %70'ini elinde bulundurur. 1973 yılında Arap ülkelerin çoğunluğunu oluşturan OPEC, Yom Kippur Savaşı'nda gelişmiş ülkelerin İsrail'e verdiği desteği öne sürerek petrol ambargosunu hayata geçirdi. Arzdaki düşüşle birlikte hızla yükselen enerji fiyatları, OPEC ülkelerinin karını kısa sürede artırırken, küresel bir ekonomik resesyonun fitilini ateşlemiştir. Bu olayla birlikte OPEC'in fiyat ve üretim stratejisini ekonomik modellerle açıklama gereği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda OPEC'in bu ekonomik pazarlık gücünü politik bir güce çevirme potansiyelini açığa çıkarmıştır.

OPEC’in petrol fiyatları üzerindeki etkisini açıklamak için “tükenebilen kaynaklar”, “oyun teorisi” ve “ekonomik etkinlik” teorileri araştırmacılar tarafından kullanılan araçlar arasındadır. OPEC’in stratejisini açıklamaya çalışan iki tane hakim görüş vardır. Birincisi ve belki de en yaygın olanı OPEC üye ülkelerinin gelirlerini maksimize etmeye çalışmak amacıyla üretimlerini koordine ederek kartel oluşturması tezine dayanır (bkz. Adelman (1995), Hnylicza ve Pindyck (1976)). İkinci görüş ise piyasanın daha rekabetçi olduğunu öne sürer. Örneğin, en büyük petrol rezervine sahip Suudi Arabistan’ın fiyat liderliği yaptığı ve diğer OPEC yesi olan ve olmayan ülkelerin buna göre üretimlerini belirlediği düşünülür (bkz. Alhajji ve Huetner (2000)).

Diğer bazı çalışmalarda ise OPEC davranışı kartel dışında modellerle analiz edilir. Örneğin, Johany (1979) ve Mead (1979) mülkiyet haklarındaki değişimlerin 1973 yılındaki fiyat artışı üzerinde temel etken olduğunu savunur. Griffin (1985) ise meşhur ampirik çalışmasında OPEC’in salt teorik bir modelle karakterize edilmesinin zorluğunu vurgular. OPEC’in kısa tarihinde belirli aralıklarda ekonomik ve politik paradigma değişiklikleri ile birlikte farklı ekonomik modellerin ne çıktığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda tarihsel kırılma anlarının iyi anlaşılması ve bunun piyasalara etkisinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ihtiyacı açıktır. Biz de çalışmamızda halihazırdaki piyasanın tarihsel perspektif çerçevesinde analizini yapmaya çalışacağız.

2. Değerlendirmeler ve Sonuç

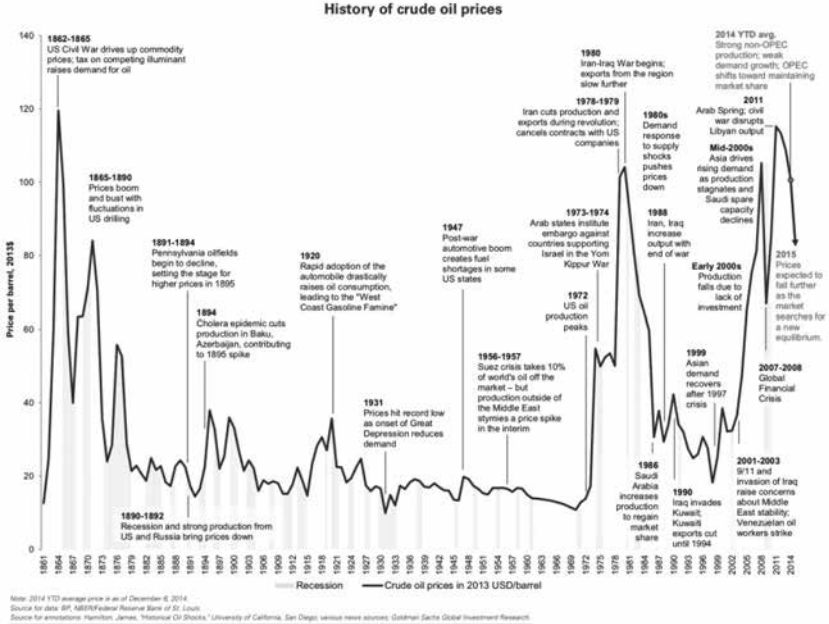
1970’li yıllarda hızla artan petrol fiyatları, enerji ithal eden ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına ve enerji verimliliğine yönlendirdi. OPEC lkeleri dışında özellikle Alaska, Sibiry, Kuzey Denizi, ve Meksika Körfezi’nde artan üretim, ve talepteki düşüş 1980’li yıllarda fiyatlarda çok hızlı düşüşe yol açtı. Bununla birlikte OPEC’in pazar payı da önemli lde azaldı. Bunun ardından Suudi Arabistan’ın girişimiyle OPEC fiyatları yukarı çekmek için her üye ülkeye üretim kotası koymaya başladı. Böylece arzdaki bu düşüş fiyatları artıracaktı. Fakat diğer üye ülkeler üretimi kısımaya yanaşmayınca, Suudi Arabistan da üretimini artırdı ve varil başına brent petrol fiyatı \$10’ın altına inince, üretim maliyeti yüksek olan ülkeler piyasadan çekilmeye başladılar.

2014-2016 yıllarında özellikle Çin’in ekonomik durgunluğa girmesi ve piyasadaki arz fazlasından dolayı petrol fiyatlarında gerçekleşen rekor düşüş, OPEC’in tekrar 1980’li yıllardaki stratejisini uygulamaya yöneltti. Suudi Ara-

bistan önderliğindeki OPEC mevcut üretimini kısmayarak fiyatların düşmesine göz yumdu, ve böylece pazar payını korumayı başardı. Batı'nın İran'a uyguladığı ambargonun kalkmasıyla birlikte, enerji piyasasına tekrar hızlı bir giriş yapmak isteyen İran acaba OPEC'in mevcut stratejisini revize etmesine neden olacak mı? Yakın zamanda çıkan vadeli ve türev finansal enstrümanlar, ve bunun sebep olduğu spekülasyon hareketlerin piyasa kurallarının öngördüğü dengeden getireceği sapmalar, OPEC 'in stratejilerini ve pazardaki gücünü ne kadar etkileyecek?

Bu sorulara cevap aramadan önce son 150 yılda petrol fiyatlarının değişimini tarihsel olaylar penceresinden açıklayan aşağıdaki grafiği inceleyelim.

Şekil 1. Petrol fiyatı 1861-2015 yılları – Goldman Sachs raporu

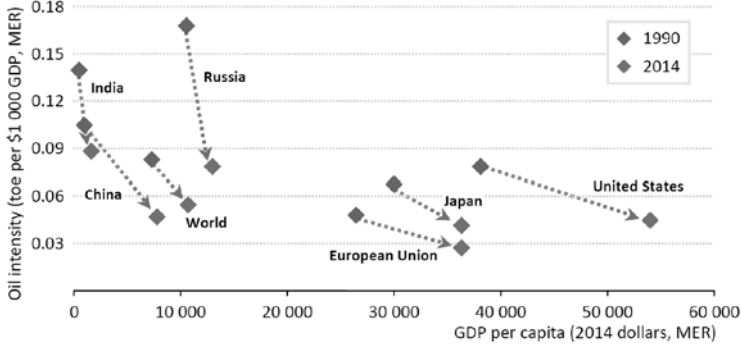

Hali hazırda yaşadığımız arz fazlası ve talepteki durgunluk tarihsel fiyat düşüşleri arasında en fazla 1980'li yıllardaki enerji piyasasına benzerlik gösteriyor. Dolayısıyla 1980'li yıllardaki OPEC stratejisinin 2010'lu yıllarda ne kadar etkili olacağını ön görebilmek için ekonomideki bazı temel değişikliklere bakalım.

Öncelikle, üretimde petrol kaynaklı hammaddelerin oranı son yıllarda

hızla azalma trendine girmiştir. Aşağıdaki grafikte son 25 yılda bazı ülke ve bölgelerde Gayrisafi Milli Hasıla artışı ile petrol yoğunluğu arasındaki negatif ilişki görülebilir.

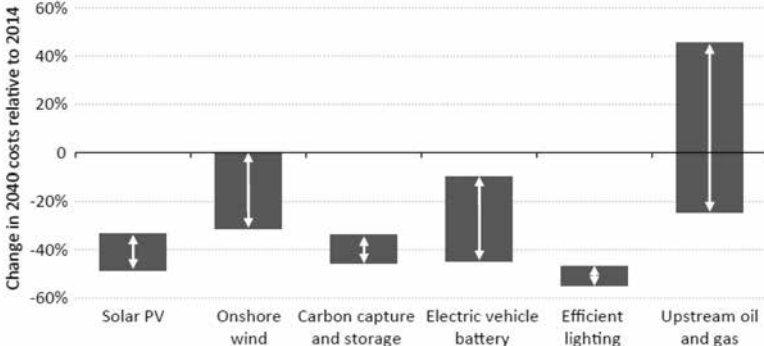
Şekil 2. GSMH ve petrol yoğunluğu ilişkisi (IEA – World Energy Outlook 2015)

Note: toe = tonnes of oil equivalent; MER = market exchange rates.

Yenilenebilir enerji kaynakları da önümüzdeki on yıllarda verimlilik artışıyla birlikte maliyetlerinde ciddi düşüşler yaşanacaktır. Maliyetteki düşüşlerin 2040 yılına kadar %30-50 arasında olması beklenmektedir. Aşağıdaki grafikte farklı teknolojilerde maliyetlerdeki düşüş projeksiyonu verilmektedir.

Şekil 3. Enerji teknoloji maliyetlerindeki değişim projeksiyonu, 2014-2040 yılları (IEA – WEO 2015)

Bununla birlikte son 10 yılda petrol tüketim artışının %60'ından sorumlu olan Çin'in ekonomisindeki durgunluk, iklim değişikliğini gündemine alan Paris konferansında alınan kararlarla birlikte enerji verimliliğinde beklenen artış ve alternatif enerji kaynaklarının payının artmasıyla birlikte toplam petrol talebinde artış hızının azalma sürecine gireceğini öngörebiliriz. Bu yeni ekonomik realiteyle birlikte OPEC'in 1980'li yıllarda uyguladığı pazar payını koruma stratejisi acaba sürdürülebilir mi? Yüksek maliyetli üreticiler düşük fiyatlara daha ne kadar dayanabilirler? Bu soruların cevabını verebilmek için öncelikle yukarıda özetlediğimiz değişikliklerin periyodik mi yoksa piyasaları derinden etkileyecek yapısal karakterde mi olduğunun belirlenmesi gerekiyor.

Arz tarafına bakacak olursak, Kaya gazı devrimi özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin üretim maliyetlerini düşürüp enerji ihraç eden kilit bir üretici "swing producer" pozisyonuna getirmiştir. İran'a uygulanan yaptırımların kademeli olarak kaldırılması ile birlikte arz fazlası ciddi bir yapısal değişikliğe işaret ediyor. Talep tarafında ise, özellikle Çin'in ekonomisindeki yavaşlama ve bunu Avrupa ile diğer gelişmekte olan ülkelerin takip etmesi orta ve uzun vadede kalıcı bir yapısal değişime işaret ediyor. 2015 yılındaki Paris Anlaşması'nın öngördüğü enerji verimliliği ve yukarıda bahsettiğimiz sanayide enerji yoğunluğunun azalma trendi talebi baskılayacak diğer önemli etkenler arasında gösterilebilir. Piyasanın arz ve talep tarafındaki bu değişikliklerin yapısal karakterde olduğunun ve bunun artık yeni normal olarak değerlendirilmesinin gereğini vurgulamak istiyoruz.

Bu yeni piyasada, OPEC 1980 yıllarında uyguladığı stratejiyi yani pazar payını korumayı ve düşük fiyatları devam ettirerek maliyeti yüksek olan diğer üreticileri, özellikle kaya gazı üreticilerini, piyasadan çekilmeye zorlamak istemektedir. 1980 yıllarından farklı olarak, bu sefer kaya gazı üreticileri yeni teknolojilerin maliyetlerini aşağıya çekmesinden ötürü çok daha dirençli çıktılar. Yeni petrol fiyatları şu anda piyasa kuvvetlerini harekete geçirmeye başladı. Düşük fiyatlarda, enerji talebi yükselme trendine girdi. Ama geçmiş zamanlara kıyasla tüketicilerin taleplerini ayarlamaları daha uzun süre alıyor. Üreticilerin de kısa vadede daha az esnek olmasından hareketle, arzdaki ayarlamalar da geriden geliyor. Dolayısıyla piyasaların dengeye ulaşması eskisine göre daha uzun süre alacaktır. 2016 yılının sonlarına doğru fiyatların yükselme trendine girmesi ve birkaç yıl içinde piyasada daha kararlı bir fiyat dengesi olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Adelman, Morris Albert. *The genie out of the bottle: World oil since 1970*. MIT Press, 1995.
- Alhajji, Anas F., and David Huettner. "OPEC and world crude oil markets from 1973 to 1994: cartel, oligopoly, or competitive?." *The Energy Journal*(2000): 31-60.
- Griffin, James M. "OPEC behavior: a test of alternative hypotheses." *The American Economic Review* 75.5 (1985): 954-963.
- Hnyilicza, Esteban, and Robert S. Pindyck. "Pricing policies for a two-part exhaustible resource cartel: The case of OPEC." *European economic review*8.2 (1976): 139-154.
- Johany, Ali D. "OPEC and the price of oil: cartelization or alteration of property rights." *J. Energy Dev.:(United States)* 5.1 (1979).
- Mead, Walter J. "The performance of government in energy regulations." *The American Economic Review* 69.2 (1979): 352-356.
- "OPEC Revenues Fact Sheet". *U.S. Energy Information Administration, 10 January 2006*.
- "Oil Shock: The role of OPEC". *Socialism Today* (51), October 2000
- "World Oil Outlook". *OPEC*, 31 December 2015.
- "World Energy Outlook 2015". *International Energy Agency*